

Eesti hobune – strateegiline kaup keskajal

Ivar Leimus*

Võib liialdamata väita, et keskajal oli kaeramootor sama vajalik ja väärtuslik kui praegu bensiini- või elektriagam. Hobune tegi kõike – sõdis ja sõitis, vedas ja kündis. Tallinnas töötas koguni hobuveski. Tegevusalale vastas hobuse väärtus, mida väljendas hind. Kõige kallimad olid keskajal sõjaratsud, odavamad igapäevased tööhobused. Sinna vahele mahtusid ülejäänud.¹ Seega ei saa hobuseid hinna poolest käsitleda nagu muid, suhteliselt homogeenseid kaupu (näiteks mitmesugused toiduained, aga ka vaha, sool ja sorditi isegi kalev), vaid siin tuleb arvesse võtta palju teisi tegureid – tõugu, suurust, tervist, vanust jne.

Kõneldes keskaegsest Liivimaast, tuleb tõdeda, et hobuste hindu on ajalooallikad meieni toonud suhteliselt palju (tabel 1).² Tabelist nähtub, et oma väärtuse järgi võib tollased suksud laias laastus jagada 3–4 gruppi – odavad, keskmise hinnaga, kallid ja väga kallid. Mõistagi on selline jaotus mõnevõrra suvaline ja tinglik, sest alati leidub n.-ö. piiripealseid loomi, mida ühte või teise kategooriasse liigitada on raske. Lisaks tuleb arvesse võtta vaadeldaval ajal toimunud inflatsiooni või õigemini raha hõbedasisalduse ja seeläbi väärtuse vähenemist. Eriti märgatava hüppe tegid hinnad 1422.–1426. aasta mündireformi tulemusel. Kui enne seda maksid odavamad hobused 1¼–4 Riia marka, siis hiljem juba 4–10 marka. „Keskmike“ väärtus kõikus algul 5 ja 7 marga vahel, kuid tõusis pärast mündireformi 10–25 margani. Sellest kallimaid, kuni 40, hiljem raha odavnedes kuni 60 marka maksnud hobuseid märgivad allikad harvemini. Ja õige haruldased olid väga hinnalised, 80–120 marka väärt ratsud.

Hoopis vähem reedavad dokumendid, missugune suksu oli märgitud hinna taga, milleks ta oli määratud ja mida tegi. Odavahinnaliste seas märgitakse Riia kemmerei arveraamatus 1464/65. aastal kahte telliselõovi jaoks muretsetud hobust, mis maksid kokku 16 marka.³ Hinna järgi otsustades võis tegu olla tugevate tööloomadega. Ka Tallinna kemmerei arvepidamises on aastail 1488–1499 korduvalt üles tähendatud koplihobuseid, mille hind kõikus

* Ivar Leimus (1953), PhD, teadur-kuraator, Eesti Ajaloomuseum, Pirita tee 56, 10127 Tallinn, ivar@ajaloomuseum.ee

¹ Vt. nt. Chr. Dyer. *Standards of Living in the Later Middle Ages: Social Change in England c. 1200–1520*, revised edition. Cambridge, 1998, lk. 71–72; A. Hyland. *The Horse in the Middle Ages*. Sutton Publishing, Stroud, 1999, lk. 75–76, 150.

² Tabelis esitatud andmete peamised allikad: *Kämmereibuch der Stadt Reval 1432–1463* (edaspidi KBR 1432–1463). Hrsg. R. Vogelsang. – *Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte N.F. 22*. Köln, Wien, 1976; *Kämmereibuch der Stadt Reval 1463–1507* (KBR 1463–1507). Hrsg. R. Vogelsang. – *Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte N.F. 27*. Köln, Wien, 1983; A. v. Bulmerincq, *Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1405–1474*, Bd. 1–2 (KR Riga). Leipzig, 1913; *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch nebst Regesten (LECUB)*, 1. Abt. (12 Bde); 2. Abt. (3 Bde). Hrsg. Fr. G. Bunge, H. Hildebrand, Ph. Schwartz, L. Arbusow, A. Bulmerincq. Reval, Riga, Moskau, 1853–1914; *Akten und Rezesse der livländischen Ständetage (AR)*, 3 Bde. Hrsg. O. Stavenhagen, L. Arbusow. Riga, 1907–1914; *Livländische Güterurkunden (LGU)* (aus den Jahren 1207 bis 1500, hrsg. von H. v. Bruiningk & N. Busch. Riga, 1908; *Livländische Güterurkunden* (aus den Jahren 1501 bis 1545), Bd. 2, hrsg. von H. v. Bruiningk. Riga, 1923; *Est- und Livländische Brieflade. Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands*, hrsg. von F. G. v. Bunge & R. v. Toll, erster Theil, Dänische und Ordenszeit, Bd. I, Reval, 1856; Tallinna Linnaarhiiv (TLA), A.d. 32 (Lilian Kotteri transkriptsioon, käsikiri TLA-s).

³ KR Riga 2, lk. 232.

Stockholmi Riddarkyrkas paiknev Bernt Notke Püha Jüri skulptuur. Foto: Wikimedia Commons. Dennis Jarvis.

1 marga 25 killingi ja 7 marga vahel.⁴ Mida nad täpsemalt pidid tegema, ei märgita. Kuid et samal ajal käis vilgas ehitustöö ja Koplüst veeti linna kümneid tuhandeid katusekive jm., siis võiksid kõne alla tulla näiteks veohobused. Millalgi 15. sajandi teisel poolel üüris Tallinna raehärra Marquard Bretholt kelleltki Lorentz Karmanilt (s. t. veovoorimehelt) viis hobust regede ja kõige nende juurde kuuluvaga, s. t. samuti veolooma.⁵ Neid toideti väga halvasti ja üks hobune lõppes ära. Tema väärtuseks hindas omanik 9 marka, mis asjaolusid arvesse võttes võis, aga ei pruukinud olla pisut liialdatud hind. Aga kui 1490. aastal sai raad kelleltki Marten Vormanilt kahe hobuse eest 4 marka, siis müüdi voorimehele küllap kaks kronu.⁶

Kuid odavamat sorti hobune kõlbas muukski. 1466/67. aastal osteti Riias raateenrile 9½ marka maksnud hobune, et ta saaks sellega reisida Polotskisse.⁷ 1469/70. aastal ostis Riia raad peapiiskopi kirjutajale hobuse, mis maksis 9 marka,⁸ ja järgmisel aastal reisis Riiaast Leedumaale Trakaisse 6½-margase hobusega.⁹ 1471/1472. aastal saadeti Riia raateener Lübeckisse ja osteti talle 9 marka väärt ratsu.¹⁰ 1490. aastal ostis Tallinna raehärra Johann Rotert teel Riiasse nõupidamisele hobuse, mis maksis vaid 3 marka 20 killingit.¹¹ 1502. aastal saatis Tallinna raad oma teenri Tartusse ühel Vene kronul (*Rusche rone*) hinnaga 4½ marka.¹²

⁴ KBR 1463–1507, nr. 2023, 2052, 2057, 2062, 2087, 2145, 2168, 2169, 2207, 2208, 2212, 2250, 2267, 2286, 2386, 2462–2464.

⁵ Revaler Urkunden und Briefe, hrsg. von D. Heckmann. – Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, Bd. 25. Böhlau, 1995, nr. 172.

⁶ KBR 1463–1507, nr. 2083.

⁷ KR Riga 2, lk. 257

⁸ KR Riga 2, lk. 258.

⁹ KR Riga 2, lk. 259.

¹⁰ KR Riga 2, lk. 259.

¹¹ KBR 1463–1507, nr. 2113.

¹² LECUB 2.2, nr. 295.

1509. aastal jäi Tallinna raehärra Heinrich Widemani hobune Pärnus linnapäeval haigeks ja ta pidi tagasireisiks ostma uue, mille jättis kodulinnas 9 marga ja 1 veeringu eest marstalli.¹³ Niisiis leidus odavamate suksude seas niihästi töö-, veo- kui ka reisihobuseid, viimaseid siiski mitte niivõrd rae liikmete kui just teenrite tarbeks.

Keskmise hinnaga hobuseid osteti Tallinnas sageli hobutalli, nn. marstalli, kus ühtlasi paiknes linna tööhoov. Pärns sageli oli nende puhul tegemist reisivahendiga hansa-, maa- või linnapäevale, aga ka läbirääkimistele mõne naabervõimuga.¹⁴ 1449. aastal ratsutas Tallinna dominiiklaste lektor Gerhardus (Gerd) koguni Rooma.¹⁵ Mõni aastakümme varem, 1431/32. ja 1432/33. aastal käis Roomas paar korda ka Riia rae kirjutaja.¹⁶ Tema reise eesmärki allikas ei maini, kuid tegemist võis olla uurimisega 1428. aastal ordu poolt mõrvatud Liivimaa piiskoppide saadikute asjus. Ainult korra, 1495. aastal ostis Tallinna raad, ilmselt ajendatuna ajakohasest Vene ohust, hobuseid sõjaretket tarbeks.¹⁷ Kolme hobuse eest maksti kokku 35½ marka, veel ühe eest 18 marka. Niisiis ei saanud need olla lahinguratsud, kuid võisid sobida võitlusväljale sõiduks. Küll aga võis lahinguratsu olla 37 marka maksnud loom, mille Frederic Depenbeke võttis 1448. aastal kaasa Narva, et sealt edasi siirduda sõjakäigule Novgorodi vastu.¹⁸ Kuid selline hobu kuulub juba järgmisse hinnakategooriasse.

Kallimate hobuste kohta teame suhteliselt rohkemgi, sest nende ost väärnis igal juhul ülesmärkimist. Sageli sõideti ka nendega nõupidamistele või läbirääkimistele.¹⁹ 1473. aastal kingiti Tallinnas ühele Novgorodist tulnud rüütlile, kes oli juhtumisi kõrgmeister Heinrich von Plaueni sugulane, 33 marka maksnud hobune, mis oli pisut varem ja ilmselt just selleks puhuks marstalli muretsetud.²⁰ 1488. aastal kinkis Tallinna magistraat linna väisanud Preisi ordu visitaatorile 38 marka maksnud hobuse.²¹ 1494. aasta juulis reisis Tallinna raehärra Gotschalk Remmlinckrode Moskvasse kaubandusläbirääkimistele ning ostis Narvas 40-margase hobuse.²² Kõnelused venelastega ei viinud paraku kuhugi. Hansa Novgorodi kaubakontor suleti, kaubad arestiti, seal viibinud kaupmehed vangistati ja ka Remmlinckrode ise heideti türmi.²³ Vastu talve läkitas Tallinna raad nende vabastamiseks Moskvasse uue saadiku, Johan Hildorpe, kes kinkis Ivan III-le 40-margase hobuse.²⁴ See and ei olnud kindlasti suurvärvüsti vääriline. Hildorpe jõupingutused jäid tulemusteta ja järgmisel suvel reisis ta uuesti Moskvasse, viies sedakorda kaasa juba 100 marka väärt täku.²⁵ Nagu nüüd teame, ei toonud see ega ka muud kingitused edu ning kaupmehed jäid vanglaseinte vahele veel mitmeks aastaks. 40 marka maksis ka hobune, mille Tallinna kodanik Hermen Menning oli pantinud ordukomtuurile ja mida magistraat 1497. aastal ordumeistri kaudu tagasi nõudis.²⁶ 1507. aastal müüs Tallinna raad Pärnus hobuse, mille eest sai 30 marka.²⁷ 1516. aastal ostis Tallinna magistraat raehärra Jacob Richerdeselt oma marstalli ühe kimli 40 marga eest.²⁸

Hobuseid ei tarvitanud mitte üksnes raehärrad. 1484. aastal märkis Pühajärve mõisnik

¹³ LECUB 2.3, nr. 652.

¹⁴ A. Mänd. Horses, stags and beavers: animals as presents in late-medieval Livonia. – Acta Historica Tallinnensia, 2016, nr. 22, lk. 6.

¹⁵ KBR 1432–1463, nr. 810.

¹⁶ KR Riga 1, lk. 115, 195.

¹⁷ KBR 1463–1507, nr. 2278, 2279.

¹⁸ KBR 1432–1463, nr. 739.

¹⁹ KBR 1432–1463, nr. 189, 191, 193; 602; TLA, A.d. 32, nr. 4201..

²⁰ KBR 1463–1507, nr. 1495, 1496.

²¹ KBR 1463–1507, nr. 2016.

²² LECUB 2.1, nr. 31.

²³ L. v. Goetz. Deutsch-russische Handelsgeschichte. Lübeck, 1922, lk. 178–186.

²⁴ LECUB 2.1, nr. 630.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ LECUB 2.1, nr. 497.

²⁷ TLA, A.d. 32, nr. 2780.

²⁸ TLA, A.d. 32, nr. 3246.

Bartholomeus von Tisenhusen oma testamenti, et Tartu piiskop on talle kolme saduldatud ja valjastatud, niisiis ratsahobuse eest võlgu 100 marka.²⁹ See teeb hobuse keskmiseks hinnaks 33 1/3 marka. Pisut odavamaks, 30 margale, hinnati 1497. aastal hobune, mille Harju-Viru aadlimees Heinrich Wrangel oli võlgu Andreas Lodele.³⁰ 1518. aastal müüs Rytzhardt Gutzleff Johann Koszkulile tüki oma Seckendorpi-nimelisest mõisast ja sai selle eest 1600 marka, ühe 50-margase hobuse ja kaks 10-margast nn. klepperit,³¹ kes paistavad olevat olnud mingid odavamad sorti ratsud. Ning 1545. aastal märkis aadlimees Lorenz Versen oma testamenti, et võlgneb Diedrich Mulsdorpile 60 marka maksnud rukkisälitise eest ühe täku.³² Samal aastal müüsid Liivimaa aadlimehed Tisenhausenid ära pool Dauweni-nimelisest külast Õrgli kihelkonnas ja said selle eest peale raha ka hobuseid.³³ Engelbrecht van Tisenhusen näiteks rahuldus 50-margase hobusega. Niisiis liikusid väärtuslikumad hobused peamiselt aadlimeeste ringkonnas, kuid neid jagus ka linna eliidile, kas siis kinkimiseks kõrgemalseisvatele isikutele, reisiks maapäevale või ka lihtsalt oma tarbeks.

Kõige kallimatest hobustest mainisin eespool juba Ivan III-le kingitud 100-margast tätku. Kõrgete võimukandjate kingitused olidki just seda suurusjärku. 1470/71. aastal läkitas Riia raad oma saatkonna Trakaise kohtuma Poola kuningaga. Kingituseks kroonitud peale võeti kaasa 120 marka maksnud hall täkk.³⁴ 1479. aastal saatis Tallinna raad Saksa ordu kõrgmeistrile kingituseks raehärra Johan Grestilt 80 marga eest ostetud hobuse.³⁵ Ülal märgitud Dauweni küla müügist said vennad Detloff ja Johan van Tisenhusenid kumbki lisaks 1000 margale ka 100 marka väärt hea täku.³⁶

Kokkuvõtteks – kalleimad hobused maksid Liivimaal 100 Riia marga ringis. Linnade esindajad tavatsesid neid kinkida selle ilma vägevatele. Lisaks eespool mainitule: 1431. aastal saatis Maasilinna foogt Saksa ordu kõrgmeistrile Saaremaalt halli täku, 1499. aastal läkitas Liivimaa maameister kõrgmeistrile kingituseks valge täku, järgmisel aastal kinkisid kaks aadlimeest Tallinna ordukomtuurile kaks valget tätku jne.³⁷ Kuid samaväärseid ratsusid oli ka mõisnikel. Väärrib tähelepanu, et kui muidu kõnelevad allikad enamasti lihtsalt hobustest (*perde*), siis kalleimate puhul märgitakse peaaegu alati, et tegemist oli just nimelt täkkudega.³⁸ Et täkud olid tavahobustest väärtuslikumad, sellele osutab ka juhtum 1500. aastast, kui keegi Pflaume-nimeline Königsbergi kodanik ei pidanud Liivimaal kehtestatud hinnapiirist kinni ja lasi oma sulasel osta Saaremaalt ja selle ümbrusest suuri (s. t. kallimaid) täkke, et nood salaja maalt välja viia. Valvsad talumehed andsid aga asjast ametivõimudele teada ning hobused peeti kinni.³⁹

Keskaegne Liivimaa kasvas hobuseid ise. Juba Eestimaad 13. sajandi alguses ristides röövisid vallutajad ja nende liitlased siit ikka hobuseid.⁴⁰ Eestlaste malev näib suurelt jaolt olevat võidelnud ratsa.⁴¹ Veel 18. sajandil kiitsid siinsed vaatlejad kohalikke kleppereid, kes

²⁹ LGU 1, nr. 559.

³⁰ Brieflade I, 1, nr. 137 (557).

³¹ LGU 2, nr. 277.

³² Brieflade I, 1, nr. 1267.

³³ LGU 2, nr. 1165.

³⁴ KR Riga 2, lk. 259.

³⁵ KBR 1463–1507, nr. 1672.

³⁶ LGU 2, nr. 1165.

³⁷ A. Mänd. Horses, stags and beavers, lk. 6–7.

³⁸ On võimalik, et sõna *Hengst* tähendus oli keskajal tänapäevasest erinev ja sellega tähistati tollal suguvõimetut isaslooma (vt. M. Töppen. Ueber die Pferdezzucht in Preussen zur Zeit des deutschen Ordens. – Antiquarische Aufsätze zur Geschichte Preussens (Separat-Abdrücke aus der Altpreussischen Monatsschrift. Bd. IV, Heft 2. 6. 7. 8.). Danzig, 1868, lk. 682). Samas, Liivimaa kontekstis ei saa seda kinnitada, siin oli *Hengst* just kõige väärtuslikum hobune.

³⁹ LECUB 2.1, nr. 1009, 1020.

⁴⁰ Henriku Liivimaa kroonika (HCL), tlk. R. Kleis, toim. ja komment. E. Tarvel. Tallinn, 1982, *passim*.

⁴¹ Nt. HCL XV:3, XXI:3, 7.

tänu kiduratele kasvutingimustele olnud sitked ja tugevad veo- ning tööloomad.⁴² Keskaegse hobusekasvatuse kohta on andmeid küll vähe, kuid need näitavad selgelt, et hobuseid oli rohkesti. Saare-, Muhu- ja Hiiumaa kuues ordumõisas peeti 1561. aastal näiteks 10 sugutätku 100 märkega,⁴³ kuid hobuseid leidis üsna arvukalt ka taludes.⁴⁴ Tollase põllumajanduse tingimustes oleks teisiti olnud ka mõeldamatu.

Hobuste sisseveo kohta andmed puuduvad, küll aga tingis Liivimaa geograafiline asend nende väljavedu, seda peamiselt, ehkki mitte ainult, ida suunas. Ühtlasi tegi paiknemine lääne ja ida kultuuriruumide kohtumisjoonel hobused strateegiliseks kaubaks. Seetõttu püüdsid võimud nende väljavedu Liivimaalt igati piirata ja reglementeerida.

Esimese niisuguse korralduse andis paavst Innocentius IV juba 1248. aastal, keelates Saaremaa piiskopi Heinrichi palvel Liivimaa asukatel vedada paganatele peale relvade, raua, puidu, toiduainete jms. ka hobuseid. Paavsti kirja poliitiline tagapõhi pole selge, kuid Anti Selarti arvates ajendas teda sekkuma Liivimaa maaisandate omavaheline võitlus mõjuvõimu pärast Leedus.⁴⁵ Ka järgmise keelu autoriks oli paavst, seekord Clemens VI, kes 1351. aastal ei lubanud Saaremaa ja Tartu piiskoppidel ning Riia praostil müütada venelastele hobuseid, relvi, toiduaineid jm. Selle keelu taustaks peaks olema Rootsi kuninga Magnus Erikssoni plaanid ristisõjaks Karjalas ja Isuris.⁴⁶ 1405. aastal otsustas Valga linnapäev, et ei Riia ega Tallinna elanikud tohi venelastele müüa hobuseid, mis viiakse Tartusse ja läbi piiskopkonna. Ilmselt sama otsuse järelmiks on Tallinna dateerimata *Bursprake* 14.–15. sajandi vahetuselt, mis keelas hobuste veo Venemaale. Võimalik, et keeld oli seotud ordu ja Leedu ühiste ettevalmistustega sõjaks Pihkva ja Novgorodi vastu, mis leidis aset aastail 1406–1409. Ehkki rahu venelastega sõlmiti 1409. aastal, taastusid kaubandussuhted Pihkvaga alles aastal 1411.⁴⁷

Samal aastal muutus hobuste väljavedu Narva kaudu Venemaale eriti hoogsaks. Mõne kuuga viidi välja 70 hobuse ringis, kusjuures nende eest maksti 3–5 marka tükist. Tegemist oli seaduserikkumisega, sest ordumeister oli kehtestanud Venemaale viidavate hobuste hinna ülempiiriks 2 marka.⁴⁸ Pilk tabelile veenab, et eksportida tohtis tõepoolest vaid kõige odavamaid hobuseid. Narva foogt teavitas asjast ordumeistrit, kes sekkuski kohe. Oma kirjas Tallinna raele keelas ta kallimate hobuste väljaveo ning andis Narva foogtile käsu need kinni pidada. Kavalpäid, kes kalli hobusega tahtsid Venemaale ratsutada ja selle seal siis maha parseldada, kohustati jätma foogtile tagatis.

Tollal olid kaubandussuhted ja ka -tülid venelastega veel lokaalset laadi. Nii keelas ordumeister 1414. aastal tallinlastel taas pihkvalastele hobuseid müüa ja palus sama teha ka Tartu kapiitlil ja linnal.⁴⁹ Võimalik et selle piirangu põhjustas pihkvalastega tõusnud tüli vaha kloppimise pärast.⁵⁰ Järgmisel aastal laiendati müügikeeldu ka Liivimaal vabalt ringi hulkuvatele hobustele (*lose perde*).⁵¹ Nähtavasti kehtis keeld mitu head aastat, sest veel 1420. aasta paiku teatas Narva foogt Tallinna raele rootslaste vangistamisest, kes olid venelastele hobuseid müünud.⁵² Järgmine kord kuuleme hobusekaubandusest alles 1440. aastal. Nüüd

⁴² [Peter Ernst Wilde]. Von der liefländischen Pferdezzucht, und einigen bewährten Pferdecuren. Anno 1774; A. W. Hupel. Topographische Nachrichten II, lk. 247–250.

⁴³ E. Blumfeldt. Eesti keskaja agraarjalugu. – Eesti majandusajalugu I. Tallinn, 1937, lk. 71–72.

⁴⁴ E. Blumfeldt. Talurahvas keskaja teisel poolel. – Eesti ajalugu II, toim. H. Kruus. Tartu, 1937, lk. 234; I. Põltsam-Jürjo *et al.* Maamajandus ja külarahvas. – Eesti ajalugu II, toim. A. Selart. Tartu, 2012, lk. 186.

⁴⁵ A. Selarti e-mail autorile.

⁴⁶ A. Selart. Vod´ v zpdnoebropejskix istočnikax XIII–XIV veka. – Stratum plus 5, 2009, lk. 532, 537.

⁴⁷ N. Kazakova. Russko-livonskie i russko-ganzejskie otnošenija XIV – načalo XVI v. Leningrad, 1975, lk. 88–92.

⁴⁸ LECUB 4, nr. 1887.

⁴⁹ LECUB 5, nr. 1955.

⁵⁰ L. v. Goetz. Deutsch-russische Handelsgeschichte, lk. 106.

⁵¹ AR 1., nr. 7.

⁵² LECUB 5, nr. 2424.

olid olud leebunud ja välja viia lubati kuni rubla maksvaid hobuseid.⁵³ 1411. aastal oleks see vastanud 4½–5 margale, kuid vaadeldaval ajal oli rubla kurss juba 7 marka.⁵⁴ Niisiis tohtis nüüd kaubastada oluliselt kallimaid hobuseid kui 1411. aastal. See leevendus, mis nähtavasti põhines 1436. aastal saavutatud kaubanduskokkuleppel Hansa ja Novgorodi vahel,⁵⁵ kestis küllatki kaua.

Kuid 15. sajandi lõpul muutusid suhted Liivimaa ja ennast üha laiemalt kehtestava Moskva suurvürstiriigi vahel väga pingeliseks. 1495. aasta Valga maapäev sätestas eksporthobuse hinna ülempiiriks venelastele 6 marka.⁵⁶ Esmapiigul pole vahe eelnevaga suur, kuid selleks ajaks oli mark nõrgenenud juba sedavõrd, et rubla kurss oli tõusnud 14–15 margale.⁵⁷ See tähendas naasmist sajanditaguste karmide meetmete juurde. Lisaks tulid nüüd esmakordselt jutuks piirangud ka sakslastele. Need polnud küll nii soolased kui idanaabrite suhtes rakendatavad – hinna ülempiiriks rahvuskaslastele kehtestati 9 marka. Ent järgmisel aastal alandas ordumeister selle juba 8 margale.⁵⁸ Et tal oli tõi taga, näitab kirjavahetus kõrgmeistriga, kelle alamad püüdsid korduvalt endale Liivimaal hobuseid hankida, kuid peeti siin kinni.⁵⁹ Selles poliitilises olukorras oli maal endal hobuseid tarvis. 1500. aastal keelas Tartu rae *bursprake* hobuste müügi venelastele täielikult.⁶⁰ 1505. aastal andis Saaremaa piiskop Kievel statuudi, millega kuulutas venelastele ja uskumatuile relvi ja hobuseid müüvad isikud kurjategijaks.⁶¹ 1513. aasta Volmari maapäev kordas hobuste väljaveo keeldu. Isegi reisida ei tohtinud välismaale kallimal ratsul kui 11 marka, mis jäi tollal vaevu keskmise hinnaklassi alampiirile.⁶² Veel 1522. aasta Volmari maapäev ei lubanud ei venelastel ega vadjalastel, kes toimised venelaste nimel, mingeid hobuseid välja vedada.⁶³

Karmid keelud võttis nähtavasti maha alles 1532. aasta Volmari maapäev. Nüüd sätestati nii Venemaale, Leetu kui ka Saksamaale eksporditavate hobuste hinna ülempiiriks 8–9 marka.⁶⁴ Võttes arvesse marga vahepealset nõrgenemist, tähendas see jällegi vaid madalahinnalisi tööhobuseid. Isandate teenrid tohtisid Saksamaale reisida kuni 20-margaste hobustega, kuid – vältimaks hobuste müüki välismaal – ainult vastava passi ettenäitamisel. Järgmisel aastal tõstis ordumeister Saksa või Leedu kaupmeestele lubatud hobuste eksporthinna 14 margale, talumehed tohtisid välja viia kuni 10 marka maksvaid hobuseid.⁶⁵

Aastast aastasse korduvad keelud näitavad ühelt poolt probleemi tõsidust liivimaalaste jaoks, teisalt aga ka seda, et pahatihti jäid need regulatsioonid paberile. Kummalisel kombel langeb ka nn. keeluaastatesse rida otsuseid ja lepinguid venelastega, mis sätestavad ja täpsustavad hobuste ostmise ja väljaveo korda.⁶⁶ Neist varaseim säilinud dokument kuulub

⁵³ LECUB 9, nr. 613.

⁵⁴ I. Leimus. Grivna serebra (*stucke sulvers*) v livonskix istočnikax do načala 16 v. The Russian rouble: 700 years of the history. Proceedings of the International Conference, Velikiy Novgorod, April 25–27, 2016. Velikiy Novgorod 2017, lk. 36–39.

⁵⁵ N. Kazakova. Russko-livonskie i russko-ganzejskie otnošenija XIV – načalo XVI v., lk. 114–116.

⁵⁶ AR 3, nr. 2:2.

⁵⁷ I. Leimus. Grivna serebra (*stucke sulvers*) v livonskix istočnikax do načala 16 v.

⁵⁸ LECUB 2.1, nr. 413.

⁵⁹ LECUB 2.1, nr. 413, 781, 998, 1009, 1020, 1067.

⁶⁰ LECUB 2.3, nr. 837:34.

⁶¹ LECUB 2.3, nr. 781:27.

⁶² AR 3, nr. 54:83.

⁶³ AR 3, nr. 136:40.

⁶⁴ AR 3, nr. 304:6, 7.

⁶⁵ AR 3, nr. 326.

⁶⁶ LECUB 4, nr. 1887; LECUB 5, nr. 1952, 1964; LECUB 7, nr. 723; LECUB 9, nr. 613; LECUB 10, nr. 470; LECUB 11, nr. 409; Akty otnosjaščiesja k istorii Zpadnoj Rossii, sobrannye i izdannye Arxeografičeskoju komisšieju. SPb. T. 1: 1340–1560, nr. 75, 112; AR 3, nr. 2:2; LECUB 2.1, nr. 872; LECUB 2.3, nr. 583:10; I. Leimus. Perdeteken – Prägezeichen? Über eine angebliche Quelle zur Dorpater Münzgeschichte. – Numismatisches Nachrichtenblatt 5, 2014, lk. 220–221.

1411., hilisem 1509. aastasse. Nende põhjal võib vähemalt sajandi kestnud asjaajamise korra rekonstrueerida järgmiselt.

Pärast hobuse ostmist Liivimaal pidi venelane ilmuma sellega Tallinnas kas ordukomtuuri või linnusekomtuuri, Tartus piiskopi drosti ja raefoogti ette. Ametnik andis siis venelasele tõendi, milles oli kirjas, kust hobune pärit, mis ta maksab ja mis on venelase nimi juhuks, kui ta tahab hobuse teel ära vahetada. Tõendile löödi märk (*teken*), mille tarbeks oli eriline tempel. Tartus kujutati sellel nähtavasti kohalikku vappi – ristatud võtit ja mõõka, mis varustati piiskopi peremärgiga. Tallinna märgi kujundus pole teada, kuid üpris tõenäoliselt oli selleks ordurist. Teenus, mida mõõndustega võib ka tolliks nimetada, maksis veeringu.

Sellega polnud asi veel lõppenud. Narvas pidi venelane tulema foogti või lossikomtuuri ette ja hobuse koos tõendiga ette näitama. Ainult Narva ametimeestel oli õigus hobuseid maalt välja lubada, mitte aga näiteks Tallinna komtuuril. Edasi viis keegi väljasaatja/üleviija (*выводной*) venelase koos hobusega üle piiri Venemaale. Tollele tuli anda Vene hõbemünt – denga. See *выводной* pärines ilmselt juba ida poolt piiri, sest muidu poleks pruukinud maksta talle Vene rahas.

Kui (Tallinna) komtuuri märk tõendil puudus, pidi foogt hobuse ära võtma ja raha selle eest venelasele tagasi maksma. Ka juhul, kui hobuse hind ületas ettenähtud piirmäära, tuli hobune rekvireerida ja venelasele välja maksta. Kuid 1495. aastal tehti sellesse sättesse muudatus. Hobust venelaselt ära võtta ja raha tagasi maksta enam ei tohtinud, vaid karistada tuli hoopis müüjat – teda trahviti hobuse hinnaga.

Juhtus ka seda, et Liivimaal jäi venelasel hobune poolel teel haigeks või suri. Sel juhul võis ta osta uue, mille jaoks aga väljaveo tõendit ei saanud mõistagi olla. Seetõttu pidi venelane maksma Narvas hobust foogtile ette näidates veel ühe veeringu. Püüdis aga venelane linnast mööda hiilida hobust foogti ette viimata, jäi ta (muidugi ainult vahele kukkudes) oma hobusest ilma.

Tuli ette ka ametnike kuritarvitusi. Näiteks küsis Tallinna komtuur ühe veeringu maksnud teenuse eest pool marka kuni marga, s. t. kaks kuni neli korda sättestatust rohkem. Samuti ületas ta oma volituste piire, hakates ise hobuseid maalt välja lubama. 1440. aastal tuli asi jutuks ja komtuuri tegevus keelati.⁶⁷ Ka tavatses Narva foogt venelastelt vägisi hobuseid ära võtta ja nende eest raha (tõenäoliselt väikest raha) kaela määrada. Selline teguviis lõpetati 1493. aasta vaherahuga.⁶⁸ Liivimaalaste jõukus põhines Venemaaga kauplemisel ja siinsed kaupmehed tahtsid kõigest hingest hoida venelastega häid suhteid. Niisugune maa geograafilisest asendist tulenev suhtumine on säilinud tänini.

Tabel 1. Hobuste hinnad keskaegsel Liivimaal⁶⁹

aasta	odav	keskmine	kallis	väga kallis
1378		7		
1383	3½; 4	5; 6		
1405/6	1 1/4; 2; 3 3/4			
1406/7		7		
1409/10	1 1/4; 3 1/4			
1411	2			

⁶⁷ LECUB 9, nr. 613.

⁶⁸ Akty odnosjaščiesja k istorii Zapadnoj Rossii, nr. 112.

⁶⁹ Rasvasega esitatud numbrid väljendavad reisi hobuste hindu. Rida tumedamal taustal tähistab 1422. aasta rahareformi. Lühendid: M – mark, s – killing.

1411/2	2½; 2 3/8			
1412/3	u. 2½			
1415/6	3 1/4			
1416/7	2½	5		
1422/3		u. 6-7		
1423/4		u. 11-12		
1424/5		u. 10-11		
1425/6	u. 5-6			
1426/7		10		
1431/2		20		
1432	5; 8			
1432/3	4	u. 18-19		
1433	4; 4 1/4; 5; 5 1/4			
1433/4	7; 8			
1434	6			
1435	8 M 5 s; u. 9-10		35	
1435/6	7			
1436	8	20	28; 32	
1438		13		
1439	8 3/4	12	28	
1440/1	5½			
1442	8			
1443		16		
1443/4	5½			
1444			38	
1446/7	7			
1447/8		13		
1448			37	
1448/9		15		
1449		16; 17; 26		
1450		20		
1451		16; 27		
1451/2	5; 5½; 9	9;8; 12; 14 3/4		
1452		15; 16; 20		
1452/3	6; 9			
1453/4		11		
1454	8½	11		
1454/5		12; 13 1/4		
1455		15		

1455/6		u. 13-14		
1457	7	12; 25		
1461/2	6 1/4			
1462		23		
1463	8	10; 12		
1463/4		u. 20-21		
14464	u. 6			
1464/5	u. 8			
1466/7	9½			
1467	9	11; 20		
1467/8	u. 6-7			
1468	7 3/4			
1468/9	8			
1469	10; 10 M 7 s	11-12; 13; 23		
1469/70	9			
1470	5			
1470/1	6½	u. 23-24		120
1471	3; 4½			
1471/2	9			
1473			33	
1476		16		
1478		20 ½		
1479	10	13½; 14½		80
1480	10	12; 13		
1481	7; 8 M 7 s	18; 22; 24		
1482	2½	12		
1484	9	16; 20	u. 33 1/3	
1485	10			
1487	7; u. 8½			
1488	u. 3; 4	26	38; 40	
1489	4; 4 1/3			
1490	2; 3½; 5½; 3 M 20 s			
1491	1-2; 8			
1492	3-4			
1493	4½; 7; 9	20; 22		
1494	5-6; 6 M 15 s	20; 26; 28		
1495	1 M 25 s	12; 18		100
1497	5	20	30; 40	
1499	2 M 14 s; 3; 4			

1500	4; 5	24		
1502	4½			
1506	4			
1507		11	30	
1508		16; 20		
1509	6; 9 1/4	12		
1510	9			
1511	7 3/4	12		
1512		12; 16; 20		
1513	10	12		
1514	7; 8; 9	16		
1515		19; 22		
1516		16; 24	40	
1517	5½; 7			
1518	10	20; 23½	50	
1521		12		
1522		15; 18; 19; 22; 24; 25		
1525	3	20		
1529		25		
1531	6 M 10 s			
1532	6 1/3; 9		40	
1533	7½; 7 3/4	18		
1538		25		
1545			60	100

Artikkel on valminud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojekti IUT18-8 toel.